

SCIENCE
PROBLEMS.UZ

ISSN 2181-1342

Actual problems of social and humanitarian sciences
Актуальные проблемы социальных и гуманитарных наук

Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari

7-son (5-jild)
2025

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 7 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

TOSHKENT-2025

BOSH MUHARRIR:

Isanova Feruza Tulqinovna

TAHRIR HAY'ATI:

07.00.00- TARIX FANLARI:

Yuldashev Anvar Ergashevich – tarix fanlari doktori, siyosiy fanlar nomzodi, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Mavlanov Uktam Maxmasabirovich – tarix fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Xazratkulov Abror – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti.

Tursunov Ravshan Normuratovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Xolikulov Axmadjon Boymahmatovich – tarix fanlari doktori, O'zbekiston Milliy Universiteti;

Gabrielyan Sofya Ivanovna – tarix fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Milliy Universiteti.

Saidov Sarvar Atabullo o'g'li – katta ilmiy xodim, Imom Termiziy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazi, ilmiy tadqiqotlar bo'limi.

08.00.00- IQTISODIYOT FANLARI:

Karlibayeva Raya Xojabayevna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Nasirxodjayeva Dilafruz Sabitxanovna – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Ostonokulov Azamat Abdukarimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Toshkent moliya instituti;

Arabov Nurali Uralovich – iqtisodiyot fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Xudoyqulov Sadirdin Karimovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Azizov Sherzod O'ktamovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Bojxona instituti;

Xojayev Azizxon Saidaloxonovich – iqtisodiyot fanlari doktori, dotsent, Farg'ona politexnika instituti

Xolov Aktam Xatamovich – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Shadiyeva Dildora Xamidovna – iqtisodiyot fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent v.b, Toshkent moliya instituti;

Shakarov Qulmat Ashirovich – iqtisodiyot fanlari

nomzodi, dotsent, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti

09.00.00- FALSAFA FANLARI:

Hakimov Nazar Hakimovich – falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Yaxshilikov Jo'raboy – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

G'aybullayev Otabek Muhammadiyevich – falsafa fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Saidova Kamola Uskanbayevna – falsafa fanlari doktori, "Tashkent International University of Education" xalqaro universiteti;

Hoshimxonov Mo'min – falsafa fanlari doktori, dotsent, Jizzax pedagogika instituti;

O'roqova Oysuluv Jamoliddinovna – falsafa fanlari doktori, dotsent, Andijon davlat tibbiyot instituti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar kafedrasini mudiri;

Nosirxodjayeva Gulnora Abdukaxxarovna – falsafa fanlari nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Turdiyev Bexruz Sobirovich – falsafa fanlari doktori (DSc), Professor, Buxoro davlat universiteti.

10.00.00- FILOLOGIYA FANLARI:

Axmedov Oybek Saporbayevich – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ko'chimov Shuxrat Norqizilovich – filologiya fanlari doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hasanov Shavkat Ahadovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat universiteti;

Baxronova Dilrabo Keldiyorovna – filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Mirsanov G'aybullo Qulmurodovich – filologiya fanlari doktori, professor, Samarqand davlat chet tillar instituti;

Salaxutdinova Musharraf Isamutdinovna – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, Samarqand davlat universiteti;

Kuchkarov Raxman Urmanovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent v/b, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yunusov Mansur Abdullayevich – filologiya fanlari nomzodi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Saidov Ulugbek Aripovich – filologiya fanlari nomzodi, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi.

12.00.00- YURIDIK FANLAR:

Axmedshayeva Mavlyuda Axatovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Muxitdinova Firyuza Abdurashidovna – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Esanova Zamira Normurotovna – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasida xizmat ko'rsatgan yurist, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hamroqulov Bahodir Mamasharifovich – yuridik fanlar doktori, professor v.b., Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti;

Zulfiqorov Sherzod Xurramovich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Jamoat xavfsizligi universiteti;

Xayitov Xushvaqt Saparbayevich – yuridik fanlar doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Asadov Shavkat G'aybullayevich – yuridik fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat siyosati va boshqaruvi akademiyasi;

Ergashev Ikrom Abdurasulovich – yuridik fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Utemuratov Maxmut Ajimuratovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Saydullayev Shaxzod Alixanovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Hakimov Komil Baxtiyarovich – yuridik fanlar doktori, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Yusupov Sardorbek Baxodirovich – yuridik fanlar doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Amirov Zafar Aktamovich – yuridik fanlar doktori (PhD), O'zbekiston Respublikasi Sudyalari oliy

kengashi huzuridagi Sudyalari oliy maktabi;

Jo'rayev Sherzod Yuldashevich – yuridik fanlar nomzodi, dotsent, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Babadjanov Atabek Davronbekovich – yuridik fanlar nomzodi, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Normatov Bekzod Akrom o'g'li — yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Rahmatov Elyor Jumaboyevich — yuridik fanlar nomzodi, Toshkent davlat yuridik universiteti;

13.00.00- PEDAGOGIKA FANLARI:

Xashimova Dildarxon Urinboyevna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat yuridik universiteti;

Ibragimova Gulnora Xavazmatovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti;

Zakirova Feruza Maxmudovna – pedagogika fanlari doktori, Toshkent axborot texnologiyalari universiteti huzuridagi pedagogik kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tarmoq markazi;

Kayumova Nasiba Ashurovna – pedagogika fanlari doktori, professor, Qarshi davlat universiteti;

Taylanova Shoxida Zayniyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent;

Jumaniyozova Muhayyo Tojiyevna – pedagogika fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Ibraximov Sanjar Urunbayevich – pedagogika fanlari doktori, Iqtisodiyot va pedagogika universiteti;

Javliyeva Shaxnoza Baxodirovna – pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti;

Bobomurotova Latofat Elmurodovna — pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), Samarqand davlat universiteti.

19.00.00- PSIXOLOGIYA FANLARI:

Karimova Vasila Mamanosirovna – psixologiya fanlari doktori, professor, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Hayitov Oybek Eshboyevich – Jismoniy tarbiya va sport bo'yicha mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti, psixologiya fanlari doktori, professor

Umarova Navbahor Shokirovna– psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti, Amaliy psixologiyasi kafedrasini mudiri;

Atabayeva Nargis Batirovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti;

Shamshetova Anjim Karamaddinovna – psixologiya fanlari doktori, dotsent, O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti;

Qodirov Obid Safarovich – psixologiya fanlari doktori (PhD), Samarkand viloyat IIB Tibbiyot bo'limi psixologik xizmat boshlig'i.

22.00.00- SOTSILOGIYA FANLARI:

Latipova Nodira Muxtarjanovna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri;

Seitov Azamat Po'latovich – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston milliy universiteti;

Sodiqova Shohida Marxaboyevna – sotsiologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi.

23.00.00- SIYOSIY FANLAR

Nazarov Nasriddin Ataqulovich –siyosiy fanlar doktori, falsafa fanlari doktori, professor, Toshkent arxitektura qurilish instituti;

Bo'tayev Usmonjon Xayrullayevich –siyosiy fanlar doktori, dotsent, O'zbekiston milliy universiteti kafedra mudiri.

OAK Ro'yxati

Mazkur jurnal Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi Rayosatining 2022-yil 30-noyabrda 327/5-son qarori bilan tarix, iqtisodiyot, falsafa, filologiya, yuridik va pedagogika fanlari bo'yicha ilmiy darajalar yuzasidan dissertatsiyalar asosiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro'yxatiga kiritilgan.

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).

MUNDARIJA

07.00.00 – TARIX FANLARI

<i>Норов Шухрат Сувонович</i> МОЛОДЁЖНЫЕ ОРГАНИЗАЦИИ В ИНТЕГРАЦИИ СРЕДСТВ МАССОВОЙ ИНФОРМАЦИИ НА ПРИМЕРЕ ЗАРАФШАНСКОГО ОАЗИСА	9-14
<i>Nazirxo'jayev Muhammadalixo'ja Qosimxo'jayevich</i> 1945-1950-YILLARDA ANDIJON VA FARG'ONA VILOYATLARIDA HARBIY ASIRLARINING QURILISH VA XALQ XO'JALIGI ISHLARIGA JALB ETILISHI TARIXIDAN	15-22
<i>Xujaniyazov Uktam Eshbaevich</i> QORAQALPOG'ISTON DAVRIY MATBUOTINING MUSTAQILLIK YILLARIDAGI RIVOJLANISH TENDENSIYALARI (1991-2018).....	23-27
<i>Toirjonova Ruxsora Shaxobiddinovna</i> SOVET DAVRIDA VAQF MULKLARI TAQDIRI VA DINIY MUASSASALARGA BO'LGAN MUNOSABAT	28-31
<i>Aytmuratova Janilsin, Quvvatova Charos</i> THE ROLE OF THE JADIDS IN THE DEVELOPMENT OF NATIONAL PUBLIC EDUCATION, LITERATURE, AND ART	32-36
<i>Rahimova Zeboxon O'ktam qizi</i> XORAZM HUDUDIDAGI TARIXIY QAL'ALAR REKONSTRUKSIYASIDA 3D MODELLASHTIRISH TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISHNING AHAMIYATI	37-42
<i>Aytmuratov Jalgas, Doshniyazov Raxat</i> QORAQALPOG'ISTON SAN'ATINING TARAQQIYOTIDA TASVIRIY SAN'ATNING SHAKLLANISHI VA RIVOJLANISH MANBALARI	43-49

08.00.00 – IQTISODIYOT FANLARI

<i>Raximbayev Akmal Azatboyevich</i> O'ZBEKISTON HUDUDLARIDA SANOATNI RIVOJLANISHI VA AGLOMERATSIYALARNI SHAKLLANISH JARAYONLARI	50-57
<i>Amonov Mehridin Oromiddinovich</i> TADBIRKORLIK FAOLIYATINI BOSHQARISHDAGI RAHBARLIK USHLUBLARI	58-63
<i>Shukurov Ikrom Abdurashitovich</i> TURIZM SOHASINING RIVOJLANISHIDA TURISTIK FIRMA VA TASHKILOTLAR TOMONIDAN SOTILGAN SAYYOHLIK YO'LLANMALARINING TA'SIRINI TAHLIL ETISH	64-69

09.00.00 – FALSAFA FANLARI

<i>Karimbayeva Salomatxon, Mirzaxmedov Abdurashid</i> IJTIMOIY TOLERANTLIKKA TA'RIF	70-74
<i>Qayumova Aziza Toshmuradovna</i> IBN XALDUN IQLIMLAR NAZARIYASINING IJTIMOIIY-FALSAFIY TAHLILI.....	75-78
<i>Bekpo'latov Ulug'bek Rahmatulla o'g'li</i> SIMMETRIYA VA ASIMMETRIYA BIRLIGI KONTEKSTIDA "O'ZBEKISTON – 2030" STRATEGIYASIDAGI G'OYALARNING IJTIMOIIY FALSAFIY TAHLILI	79-85

<i>Kubatov Shahobjon</i> 2016-2024-YILLARDA O'ZBEK JAMIYATI TAFAKKURIDA DAVLATNING IJTIMOIIY FUNKSIYALARI TAHLILI	86-96
<i>Abduraxmonov Is'haq, Jurayeva Rayxona</i> YOSHLARDA AXBOROT MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING METODOLOGIK MUAMMOLARI	97-100
<i>Raximova Yulduz Dilmurod qizi</i> ISLOM FALSAFASIDA INSON TALQINI	101-104
<i>Achilov Firdavs Nasritdin o'g'li</i> YANGI O'ZBEKISTON YOSHLARI MA'NAVIIY QIYOFASINI YUKSALTIRISHDA MAHMUDXO'JA BEHBUDIY TA'LIMOTINING AHAMIYATI	105-108
<i>Mansurov Abdulaziz Akbarjonovich</i> DEMOGRAFIK JARAYONLAR, MIGRATSIYA VA URBANIZATSIYANING MADANIYATLARARO DIALOGGA TA'SIRI.....	109-113
<i>Хамдамов Бехзод Хабибович</i> ФИЛОСОФИЯ ЛИЧНОСТИ И СУДЬБЫ В «БОБУРНАМЕ»	114-118

10.00.00 – FILOLOGIYA FANLARI

<i>Mamadaliyeva Naibaxon, Mamadaliyeva Odinaxon</i> DAVLAT TILIDA SIFAT VA SERTIFIKATLASH ATAMALARI IZOHLI LUG'ATINI YARATISH ZARURATI	119-125
<i>Алиева Эльвина, Расулова Дилбар</i> ИЗУЧЕНИЕ КОНВЕРГЕНЦИИ ЯЗЫКОВЫХ СРЕДСТВ НА МАТЕРИАЛЕ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ПРОЗАИЧЕСКОГО ТЕКСТА	126-134
<i>Eshboyev Qahramon Bakir o'g'li</i> LEKSIKOGRAFIYADA DARAJALANISH QONUNIYATINING ILMIY-AMALIY AHAMIYATI	135-144
<i>Qodirova Barno Ibragimovna</i> O'ZBEK FILOLOGIK TERMINOLOGIYASIDA -IZM QO'SHIMCHASINING ETIMOLOGIK VA MORFOLOGIK TAHLILI	145-149
<i>Tursinbaev Ilham Po'latbay o'g'li</i> BOLALAR ADABIYOTIDA POEMANING JANRIY XUSUSIYATLARI	150-154
<i>Abdurahmonova Farangiz, Xudoymurodova Xurriyat</i> "SAG'RI TERI TILSIMI" FALSAFIY ROMANIDA BOSH QAHRAMON TAQDIRINING BADIY TALQINI	155-158

12.00.00 – YURIDIK FANLAR

<i>Yunusov Xaydarali Muratovich</i> YEVROPA ITTIFOQI HUQUQINING ASOSIY PRINSIPLARI	159-168
<i>Zokirov Sherzod</i> O'ZBEK XONLIKLARIDA INSON HUQUQLARINING TA'MINLANISHI: FUQAROLAR MUHOJIRATLARI BILAN ISHLASH VA U BO'YICHA NAZORATNI AMALGA OSHIRISH MISOLIDA	169-176
<i>Жураев Шерзод Юлдашевич</i> ПРИМЕНЕНИЯ ПРИНЦИПА ЗАЩИТЫ ДОВЕРИЯ: ТЕОРИЯ И ПРАКТИКА	177-185

<i>Maxamatov Maxmud Maxamataminovich</i> INSON HUQUQLARIDAN CHEKINISHNI XALQARO STANDARTLARDA TARTIBGA SOLINISHI	186-192
<i>Мадаминова Дилафруз, Авазбекова Диёрахон</i> СОПРИКОСНОВЕНИЕ ИСЛАМСКИХ И МЕЖДУНАРОДНЫХ НОРМ В ВОПРОСАХ РОДИТЕЛЬСКИХ ПРАВ И ОПЕКИ НАД РЕБЁНКОМ	193-202
<i>Qudratillayev Jaxongir Zokirjon o'g'li</i> INTERNETDAN FOYDALANISH HUQUQINING TARKIBIY QISMI	203-209
<i>Мукумов Бобур Мелибой угли</i> ОЦЕНКА РЕГУЛИРУЮЩЕГО ВОЗДЕЙСТВИЯ И ОБЩЕСТВЕННАЯ ЭКСПЕРТИЗА В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН: ИНСТИТУЦИОНАЛЬНОЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ГОСУДАРСТВА, БИЗНЕСА И ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА	210-214
<i>Mamatmurodov Farrux Farxod o'g'li</i> FUNDAMENTAL DIFFERENCES AND ANALYSIS OF THE ORGANIZING PRINCIPLES OF ISLAMIC FINANCE AND TRADITIONAL FINANCE. IN THE EXAMPLE OF ISLAMIC BANKS AND TRADITIONAL BANKS	215-222
<i>Yarlakabov Sherali</i> ICHKI ISHLAR ORGANLARIDA KADRLAR BILAN ISHLASH HUQUQIY ASOSLARINING NAZARIY JIHATLARI	223-228
<i>Боймурзаев Жасурбек Бахтиярович</i> ЗНАЧЕНИЕ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ОПЕРАТИВНЫХ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ С ОБЩЕСТВЕННОСТЬЮ В БОРЬБЕ С НАРКОТИКАМИ И НАПРАВЛЕНИЯ ЕГО СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ	229-234
<i>Xadjiyev Azizbek Kadambayevich</i> “IJTIMOIY ADOLAT” TUSHUNCHASI, MAZMUNI VA TARKIBI VA XALQARO QONUNCHILIK Hujjatlarida tutgan o'rni	235-240
<i>Abulxayrov Rustamxon Ibodullayevich</i> PORTLASHDAN KEYIN KO'ZDAN KECHIRISH DAVOMIDA OLINGAN ASHYOVIY DALILLAR BO'YICHA TAYINLANADIGAN PORTLASH-TEKNIK VA PORTLOVCHI MODDALAR EKSPERTIZALARI HAL ETADIGAN MASALALAR	241-249
13.00.00 – PEDAGOGIKA FANLARI	
<i>Jumaniyozova Muhaiyo Tojiyevna</i> IJTIMOIY-GUMANITAR YO'NALISH PEDAGOGLARI KREATIV KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHNING DIDAKTIK IMKONIYATLARI.....	250-256
<i>Menglikulov Xayrulla Aliqulovich</i> OLIY O'QUV YURTIDA JISMONIY TARBIYANING TASHKILIIY SHAKLLARI	257-263
<i>Jurayeva Balxiya Farxod qizi</i> ROBOTOTEXNIKA DARSLARIDA STEAM – TA'LIM YONDASHUVINING AHAMIYATI	264-270
<i>Nasritdinova Madina Nurullayevna</i> ARTPEDAGOGIK YONDASHUV ASOSIDA BO'LAJAK PEDAGOGLARNING BADIIY-IJODIY KOMPETENTLIGINI RIVOJLANTIRISHGA DOIR TAJRIBA-SINOV ISHLARI NATIJALARI TAHLILI VA SAMARADORLIK DARAJASI	271-275
<i>Charshanbiyev Namaz Maxmatmurodovich</i> KASBIY TA'LIM MUASSASALARIDA O'QUV JARAYONINI RAQAMLI TA'LIM PLATFORMALAR ASOSIDA TASHKIL ETISH METODIKASI	276-281

12.00.00 – YURIDIK FANLAR – LAW**Received:** 16 June 2025**Accepted:** 5 July 2025**Published:** 15 July 2025*Article / Original Paper***THE BASIC PRINCIPLES OF THE EUROPEAN UNION LAW****Yunusov Khaydarali Muratovich,**

Professor of the Department of International

Law and Human Rights,

Tashkent State University of Law

Doctor of Law (DSc)

E-mail: yunusovkm@gmail.com

Abstract. This article discusses the basic principles of the European Union law and their significance. The basic principles are described as the source of the European Union law. The basic principles of the European Union law are classified based on various criteria. Among them, the main emphasis is placed on the basic principles arising from the legal nature of the European Union. The content and essence of the principle of the primacy of the EU law over national law, the principle of direct application of the European Union law, the principle of legal integration, the principle of equality, the principles of loyalty to the Communities and solidarity are revealed.

Keywords: European Union law, fundamental principles of law, member states, national law, international law, sources of law, classification, legal system, law enforcement practice.

YEVROPA ITTIFOQI HUQUQINING ASOSIY PRINSIPLARI**Yunusov Xaydarali Muratovich,**

Toshkent davlat yuridik universiteti

“Xalqaro huquq va inson huquqlari” kafedrasi professori,

yuridik fanlar doktori (DSc)

Annotatsiya. Ushbu maqolada Yevropa Ittifoqi huquqining asosiy prinsiplari va ularning ahamiyati haqida soʻz yuritiladi. Asosiy prinsiplar Yevropa Ittifoqi huquqining manbasi sifatida tavsiflanadi. Yevropa Ittifoqi huquqining asosiy prinsiplari turlicha mezonlar asosida tasniflanadi. Ular orasida Yevropa Ittifoqining huquqiy tabiatidan kelib chiquvchi asosiy prinsiplarga asosiy urgʻu beriladi. Milliy huquq normalariga nisbatan Ittifoq huquqi normalarining ustuvorligi prinsipi, Yevropa Ittifoqi huquqining toʻgʻridan-toʻgʻri amal qilish prinsipi, huquqiy integratsiyalashuv prinsipi, tenglik prinsipi, Hamjamiyatlarga sodiqlik va birdamlik prinsiplarining mazmun va mohiyati ochib beriladi.

Kalit soʻzlar: Yevropa Ittifoqi huquqi, huquqning asosiy prinsiplari, aʼzo davlatlar, milliy huquq, xalqaro huquq, huquq manbalari, tasniflash, huquqiy tizim, huquqni qoʻllash amaliyoti.

DOI: <https://doi.org/10.47390/SPR1342V5I7Y2025N25>

Huquqning asosiy prinsiplari har qanday huquqiy tizimning markazida turadi. Ular “madaniyatli millatlar tomonidan eʼtirof etilgan huquqning umumiy prinsiplari” sifatida Xalqaro odil sud Nizomining 38-moddasida ham eslatib oʻtilgan [1, 297-bet].

Nizomda faqatgina “huquqning umumiy prinsiplari” haqida soʻz ketayotganligini unutmaslik kerak, zotan xalqaro huquqning umumiy prinsiplari mustaqil manba sifatida mavjud ekanligi munozarali masaladir.

“Huquq prinsipi – voqelikning obyektiv tartibi, ijtimoiy amaliyot, ijtimoiy rivojlanish qonuniyatlarining me’yoriy in’ikosidir” [2, 87-bet], degan ta’rifdan kelib chiqib, uning asosiy unsurlaridan birini ajratib ko’rsatish mumkin. Falsafiy nuqtai nazardan, qonuniyat bu – doimiy ravishda takrorlanib turadigan qoidalar yoki hodisalar majmuasidir. Shundan kelib chiqqan holda, xuddi odat huquqi kabi, huquq prinsiplari ham takrorlanib turish xususiyatiga ega bo’lgandagina prinsip sifatida e’tirof etilishi mumkin. Biroq, bunda uning xalqaro-huquqiy munosabatlarda emas, balki milliy huquqiy tizimlarda takrorlanib turishi nazarda tutiladi.

Umuman olib aytganda, huquqning asosiy prinsiplari tarixan ichki huquqning mahsuli sifatida qaralishi mumkin. Bir necha davlatlar tomonidan ichki huquqiy munosabatlarning o’xshash va bir xil normalar bilan tartibga solinayotganligi o’sha normalarning ularning (davlatlarning) tegishli sohalardagi o’zaro aloqalarini ham tartibga soluvchi umumiy norma sifatida xalqaro munosabatlar doirasiga ko’chishi uchun sabab bo’lgan. Mazkur prinsiplar xalqaro munosabatlar doirasida faqatgina davlatlarning roziligi bilan xalqaro-huquqiy normaga aylanishi mumkin bo’lib, ular xalqaro shartnomalar yoki xalqaro odat huquqi ko’rinishidagina xalqaro huquqqa aylana olishi e’tirof etiladi. Yoki boshqacha qilib aytganda, huquq prinsiplari shartnomalar va odat huquqida aks etishi bilangina xalqaro huquq kategoriyasi sifatida tan olinishi mumkin. Bundan shunday xulosa kelib chiqadiki, milliy huquq prinsiplari mustaqil manba sifatida hatto bir nechta milliy huquqiy tizimlardan birdek joy olgan taqdirda ham xalqaro huquqda ipso facto mavjud bo’la olmaydi. Shu tufayli, xalqaro huquq prinsiplari joriy shartnomalar va odat huquqi ruhidan kelib chiqqan umumiy qoidalardir, degan fikr ham keng tarqalgan.

Huquqning asosiy prinsiplari milliy huquqiy tizimlar mahsulidir. U xalqaro munosabatlarga faqat davlatlarning shartnomaviy ruxsati va irodasi bilangina tatbiq etilishi mumkin. Xalqaro odil sudning yoki Yevropa Ittifoqi (Hamjamiyatlar) sudining mazkur prinsiplarni xalqaro nizolarni hal qilish jarayoniga tatbiq etish vakolati ham faqat aniq holatlardagina davlatlarning xohish-irodasidan kelib chiqqan holda amalga oshiriladi. Shu bois, huquqning umumiy prinsiplari birma-bir va barcha davlatlar tomonidan birdek shartnomaviy yoki odat huquqi ko’rinishida tan olinmas ekan, ular xalqaro huquqning qo’shimcha manbasi bo’lib qolaveradi va hech qanday yuridik majburiy kuchga ega bo’lmaydi.

Boshqa huquqiy tizimlardagi kabi, Yevropa Ittifoqi huquqiy tizimida ham huquqning umumiy prinsiplariga tez-tez murojaat qilinadi. Yevropa hamjamiyatlari ta’sis shartnomalarida faqat ikki martagina “a’zo davlatlar huquqiy tizimlarining umumiy asosiy prinsiplari”ga murojaat qilish imkoniyati qayd etilgan edi (Yevropa hamjamiyati shartnomasining 6- va 288-moddasi). Shunga qaramay, mana shu imkoniyatdan kelib chiqqan holda, Sud Hamjamiyatlar huquqining deyarli barcha sohalari, ayniqsa, inson huquqlarini to’laqonli ta’minlash va kafolatlash uchun huquqning asosiy prinsiplariga tayanar edi. Shu tufayli, bu prinsiplarning barchasi sud amaliyotida o’z ifodasini topa bordi va, natijada, Yevropa Ittifoqi huquqi sud amaliyotida asosiy prinsiplar tizimi vujudga keldi. Biroq, endilikda, bu prinsiplarning barchasini a’zo davlatlarning huquqiy tizimlari uchun xos bo’lgan umumiy asosiy prinsiplar, deb bo’lmaydi. Chunki, bugungi kunda ularning ma’lum bir qismini Yevropa Ittifoqi (Hamjamiyatlar) xarakteridan kelib chiquvchi asosiy prinsiplar tashkil etadi.

Asosiy prinsiplarga murojaat qiluvchi sud amaliyotining keyingi yillarda g’oyat tez rivojlanganligi va ko’rib chiqilgan ishlar sonining muttasil oshib borayotganligi bir tomondan,

Yevropa Ittifoqi huquqi asosiy prinsiplarini, ikkinchi tomondan, sud amaliyoti yoki sud ishlarining o'zini tasniflash zaruratini keltirib chiqardi.

Yevropa Ittifoqi huquqining asosiy prinsiplari turli usullar va yondashuvlar bilan tasniflanishi mumkin. Jumladan, ular huquq sohalari bo'yicha (iqtisodiy huquq, madaniy huquq, inson huquqlari va asosiy erkinliklar va h.k.), huquqiy tizimlar bo'yicha (milliy va Ittifoq huquqi) yoki ularning o'zlarining xarakteri (protssual, umumiy, maxsus va h.k.) bo'yicha tasniflanadi.

Aksariyat holatlarda prinsiplar, kelib chiqishiga ko'ra yoki qaysi huquqiy tizimga tegishli ekanligiga qarab, ikki turga ajratiladi. Ularning birinchisi – barcha a'zo davlatlarning huquqiy tizimlari uchun umumiy bo'lgan asosiy prinsiplar bo'lsa, Yevropa Ittifoqi (Hamjamiyatlar) xarakteridan kelib chiquvchi asosiy prinsiplar – ikkinchi turkumni tashkil etadi. Tasniflashning bunday turi yana bir bor Yevropa Ittifoqi va milliy huquqiy tizimlar orasidagi chegarani aniqlab olishga, ularning o'zaro munosabatini chuqurroq tushunishga imkon beradi.

Shu bilan birga, barcha tashkillashgan huquqiy tizimlar uchun tabiiy va ajralmas bo'lgan asosiy prinsiplar turkumi borki, u yuqoridagi har ikkala, ya'ni milliy huquqiy tizimlarga ham, Yevropa Ittifoqi huquqiga ham bab-baravar tegishlidir. Bular protssual huquq – odil sud jarayoni bilan bevosita bog'liq bo'lgan **odil sudlovning protssual prinsiplari** turkumidir. Ushbu prinsiplar sudga murojaat qilish huquqi, samarali sud himoyasi, yuridik xavfsizlik kabi tushunchalar bilan chambarchas bog'langandir. Quyida ularning ayrimlariga to'xtalib o'tiladi.

1) Oqilona huquqiy boshqaruv yoki samarali sud tizimiga murojaat qilish prinsipi. Mazkur prinsip odil sudlovni benuqson tashkillashtirish, milliy miqyosda Yevropa Ittifoqi huquqining samaradorligi shubha ostiga olingan vaqtda jabrlanuvchining milliy instansiyalarga murojaat qilish huquqini mustahkamlaydi. Ayni vaqtda, ushbu prinsip Yevropa Ittifoqi huquqi va milliy huquqiy tizimlar orasiga hech qanday raxna solmaydi. Aksincha, milliy sudlar tomonidan inson huquqlarining to'la va samarali himoya qilinishi fuqarolarning Yevropa Ittifoqi sudiga preyuditsial tartibda murojaat qilishiga ehtiyoj qoldirmasligini anglatadi.

2) Sud himoyasining barcha vositalariga nisbatan ochiqlik prinsipi. Mazkur prinsip Yevropa Ittifoqi huquqining murakkab tabiatidan kelib chiqadi. Unga ko'ra, Yevropa Ittifoqi huquqi subyektlarining ishi milliy instansiyalar tomonidan, milliy huquq subyektlarining ishi – Yevropa Ittifoqi sud instansiyalari tomonidan ko'rib chiqilayotgan paytda ularga Yevropa Ittifoqi huquqi yoki milliy huquqiy tartibot haqida to'la va ochiq ma'lumotlar yetkazib beriladi. Odatda, milliy instansiyalar, ayniqsa, Yevropa Ittifoqi sudi tomonidan ish ko'rilganda, deyarli barcha himoya ishlari va hujjatlari yuridik maslahat firmalari yoki advokatlar orqali o'tadi. Shunday bo'lsa-da, fuqarolarni yetarli yuridik maslahat va ma'lumotlar bilan ta'minlash sud apparati zimmasiga ham yuklatilgan. Shu tufayli, sud ishlari va ularga berilgan izohlar Rasmiy Axborotnomada barcha tillarda muntazam ravishda chop etib boriladi.

3) Yevropa Ittifoqining ma'muriy instansiyalarida himoya huquqini hurmat qilish prinsipi raqobatchilik qoidalarini ma'muriy nazorat qilish sohasida manfaatdor tomonlarni kerakli hujjatlar bilan tanishtirish imkoniyatini yaratish, Komissiya tomonidan amalga oshiriladigan tekshiruvlarning maqsad va mohiyatini bildirish majburiyati, ish sharoitlaridan kam bo'lmagan yashash sharoitlariga ega bo'lish huquqini hurmat qilish, o'z-o'zini jinoyatchi deb topishni rad etish kabilarni o'z ichiga oladi.

4) Huquqiy xavfsizlik va huquqiy ishonch prinsipi quyidagilarda namoyon bo'ladi: qaror yo'naltirilayotgan subyektni bu haqda oldindan xabardor etish, huquqiy aktlarning vaqt

o'lchami nuqtai nazaridan orqaga ta'sir etmasligi, shaxsga oid ma'lumotlarni sir saqlash majburiyati.

5) Tenglik prinsipi. Tenglik prinsipining amal qiladigan sohalari va tatbiq etiladigan ko'lami juda keng. A'zo davlatlar orasidagi munosabatlardan tortib individlar orasidagi kundalik aloqalarda tenglik prinsipini uchratish mumkin. Biroq bu yerda gap bevosita protsessual sud jarayonidagi tenglik haqida ketmoqda. Ya'ni, sud ishi bilan bog'liq hujjatlarni to'ldirish jarayonida qo'shimcha hujjatlar, garov, ahamiyatsiz ma'lumotlar talab qilinishiga yo'l qo'yilmaydi. Noteng protsessual talablarning o'zi Yevropa Ittifoqi huquqi tizimidagi tenglik prinsipining to'g'ridan-to'g'ri buzilishi demakdir.

Ikkinchi turkumdagi prinsiplar – a'zo davlatlarning huquqiy tizimlari uchun umumiy bo'lgan asosiy prinsiplardir.

Mazkur prinsiplar Yevropa Ittifoqi to'g'risidagi Lissabon shartnomasi (YeILSh) ning 2-moddasida sanab o'tilgan [3]. Unga asosan, Ittifoq a'zo davlatlar uchun umumiy bo'lgan ozodlik, tenglik, demokratiya, huquqiy davlat, insoniy or-nomus, inson huquqlari va erkinliklari, jumladan, ozchiliklar huquqlarini hurmat qilish kabi qadriyatlar yoki prinsiplar asosida tashkil topgan.

YeILShning 6-moddasiga muvofiq, Ittifoq 1950-yil 4-noyabrda Rim shahrida imzolangan Inson huquqlari va asosiy erkinliklarini himoya qilish bo'yicha Yevropa konvensiyasida kafolatlangan hamda a'zo davlatlarning umumiy konstitutsiyaviy an'alaridan kelib chiqadigan insonning asosiy huquqlarini Ittifoq huquqining asosiy prinsipi sifatida hurmat qiladi.

Asosiy prinsiplar 2004-yil 29-oktyabrda davlat va hukumat rahbarlari tomonidan imzolangan Yevropa Ittifoqi uchun yagona Konstitutsiya ta'sis etish to'g'risidagi shartnomada yanada urg'ulangan holda o'z aksini topgan edi.

Hozirda Lissabon shartnomasining tarkibiy qismi sifatida joy olgan Yevropa Ittifoqining Asosiy huquqlar bo'yicha xartiyasi muqaddimasi Ittifoqning insoniy qadr-qimmat, ozodlik, tenglik va birodarlik, demokratiya va huquqiy davlat kabi bo'linmas va umumbashariy qadriyatlar asosida tashkil topganligini ta'kidlaydi [4, 391-407-betlar].

A'zo davlatlarning huquqiy tizimlari uchun umumiy bo'lgan asosiy prinsiplarning Yevropa Ittifoqi huquqidan joy olishi Yevropa Ittifoqi (Hamjamiyatlar) tabiatidan kelib chiqadigan prinsiplarning yoki xalqaro huquq prinsiplarining milliy huquqiy tizimlarga implementatsiya qilinishidan ko'ra murakkabroq jarayondir.

Bir tomondan, Yevropa Ittifoqi huquqining milliy huquqiy tizimlarga nisbatan mustaqilligi, ikkinchi tomondan, ular orasida huquqning barcha sohalarida ustuvorlikning ta'min etilmaganligi a'zo davlatlarning huquqiy tizimlari uchun umumiy bo'lgan asosiy prinsiplarni Yevropa Ittifoqi huquqiga transpozitsiyalashni qiyinlashtirib yuboradi. Buning ustiga, asosiy prinsiplarning birdek e'tirof etilishi ularni amalda ta'minlashning bir xil darajasini anglatmaydi. Shu nuqtai nazardan, "huquqiy davlatdan huquqiy hamjamiyat sari" konsepsiyasi ham biroz shubha ostida qolishi tayin.

Insonning asosiy huquqlarini hurmat qilish Ittifoqning bosh prinsiplaridan biri ekan, Yevropa hamjamiyatlari odil sudi sudi (YeHOS, keyinchalik Yevropa Ittifoqi sudiga aylantirilgan) hamjamiyat (keyinchalik Ittifoq) institutlarining bu boradagi faoliyatini nazorat qilishga haqlidir. Mana shu vakolat doirasida Sud tomonidan quyidagi asosiy huquqlar e'tirof etilgan: insoniy or-nomus, qadr-qimmat (1974, *Casagrand* sud ishi); tenglik prinsipi (1962,

Klockner sud ishi); kamsitmaslik (1976, *Defrenne/Sabena* sud ishi); fikr va soʻz erkinligi (1976, *ERT* sud ishi); samarali sud himoyasi huquqi (1986, *Johnston* ishi); erkin kasbiy faoliyat va mulkka egalik huquqi (1979, *Hauer* sud ishi).

Yevropa Ittifoqi va uning huquqiy tabiatidan kelib chiquvchi asosiy prinsiplar – **uchinchi turkumdagi prinsiplarni** tashkil qiladi.

Mazkur prinsiplarning aksariyati Yevropa Ittifoqi huquqi tabiatidan kelib chiqsa-da, biroq ularning baʼzilari Yevropa Ittifoqi va milliy huquqiy tizimlarning oʻzaro munosabatlari yoki taʼsiri natijasida, qolaversa, mana shu munosabatlarni tartibga solish maqsadida yuzaga kelganligini eʼtirof etish lozim. Ushbu prinsiplar taʼsis shartnomalarini shunchaki sharhlash natijasigina emas, balki Yevropa Ittifoqi huquqining asl manbasi sifatida ham gavdalanadi. Masalan, milliy belgilarga qarab kamsitmaslik, aʼzo davlatlararo hamjihatlik prinsipi, institutsional muvozanat prinsipi kabilar, dastavval, taʼsis shartnomalarida oʻz aksini topgan.

1) Huquq normalar orasida ustuvorlikni taʼminlash prinsipi. Jamiyatdagi huquqiy tartibga solinadigan munosabatlar sohasi va koʻlami turli-tuman boʻlib, ularni tartibga soluvchi huquqiy normalar ham shaklan rang-barangdir. Biroq mazkur munosabatlar oʻzaro bogʻliq boʻlmagan holatda, alohida mavjud boʻlishi juda kamyob hodisadir. Shu bois, ijtimoiy munosabatlarni tartibga solayotgan normalar orasida ustuvorlik boʻlishi talab etiladi, zotan, busiz yagona va mushtarak huquqiy tartibot oʻrnatilishi mumkin emas.

Yevropa Ittifoqi huquqi nuqtai nazaridan, huquq normalari ustuvorligi ikki xil maʼnoda tushuniladi. Birinchisi, milliy huquq normalariga nisbatan Ittifoq (Hamjamiyatlar) huquqi normalarining ustuvorligi prinsipidir.

Yevropa Ittifoqi huquqi milliy huquqqa nisbatan ustuvor mavqe kasb etadi va ular orasida meʼyorlar (normalar) kolliziyasi yuzaga kelgan vaqtda milliy sudlar va maʼmuriyat tomonidan Ittifoq huquqi qoʻllaniladi.

Yevropa Ittifoqi huquqining birlamchi manbalari boʻlmish taʼsis shartnomalari va ularga oʻzgartirishlar kiritish toʻgʻrisidagi shartnomalar milliy huquqqa nisbatan soʻzsiz ustuvordir. Biroq orttirma huquqqa nisbatan bu qoidaning qoʻllanilishi mumkin emas. Qolaversa, hatto taʼsis shartnomalarida ham Ittifoq huquqining ustuvor ekanligi oʻz ifodasini toʻla-toʻkis topmagan. Yevropa Ittifoqi huquqidagi bu kemptik Odil sud amaliyoti bilan toʻldirilgan. YeHOS bir qator sud ishlarida ushbu prinsipni takror va takror taʼkidlagan.

Van Gend en Loos sud ishi [5] boʻyicha YeHOS xulosasiga koʻra, milliy sudlar milliy huquqning u yoki bu normasiga tayangan holda Hamjamiyatlar huquqiga putur yetkazishi mumkin emas.

Bu borada *Costa/ENEL* sud ishi [6] yanada sermazmundir. 1964-yil 24-fevral va 7-martda chiqarilgan YeHOS qarorida Hamjamiyatlarga aʼzo davlatlar oʻzlarining bir tomonlama huquqiy akti va xatti-harakati bilan oʻzlari tomonidan qabul qilingan shartnoma normalariga qarshi bora olmasligi urgʻulanadi.

Sudning fikriga koʻra, Hamjamiyatga aʼzo davlatlar oʻz ixtiyorlari bilan Hamjamiyatlarga muayyan suveren huquqlarni bergan ekan, demak, ayni shu sohalarda Hamjamiyatlar huquqiga ham ustuvorlik berilgan. Bundan tashqari, har bir davlat Hamjamiyatlar huquqining majburiy kuchi, uni sharhlash va amalga tatbiq etishga oʻz holicha yondashar ekan, u holda Hamjamiyatlar huquqining yaxlitligi xavf ostida qoladi.

Yevropa Ittifoqi tomonidan shartnomalar bilan yuklatilgan majburiyatlar a'zo davlatlar tomonidan chiqarilgan qonun hujjatlari tufayli shubha ostiga olinsa, ular so'zsiz majburiy emas, balki ehtimoliy bo'lib qoladi.

Agar o'zining mustaqil manbalariga ega bo'lgan, shartnomalar bilan tug'ilgan Yevropa Ittifoqi huquqi ichki milliy qonunlar bilan qarama-qarshi qo'yilar ekan, u o'zining nafaqat integratsiyaviy xarakterini yo'qotadi, balki butun Ittifoqning huquqiy asosi o'z ahamiyatini yo'qotishi mumkin.

Yevropa Ittifoqi huquqining mustaqilligi (avtonomligi) uning mavjudligining ajralmas shartidir. YeILShning 4-moddasi (sobiq YeHShning 10-moddasi) a'zo davlatlarga shartnomalardan kelib chiqadigan majburiyatlarni bajarishni yuklaydi.

Sud fikricha, xalqaro huquqning umumiy prinsiplaridan kelib chiqqan holda hech bir konstitutsiyaviy hujjat yoki norma Ittifoq (Hamjamiyatlar) huquqiga zid kelishi mumkin emas. Ta'sis shartnomalari va milliy konstitutsiyalar orasidagi tafovutlar ta'sis shartnomalari ratifikatsiya qilinib, kuchga kirgunga qadar barham topmog'i lozim [7].

Yevropa Ittifoqi huquqining ustuvorligi, nazariy jihatdan, "orttirma huquq"qa ham taalluqli bo'lsa-da, biroq "orttirma huquq" hujjatlarining yuridik kuchi bir necha marta milliy sudlar tomonidan shubha ostiga olingan.

YeHOS 1971-yil 14-dekabrda chiqargan Reglamentga oid qarorida [8, 1039-bet], reglamentga qarshi keluvchi har qanday milliy huquqiy aktlar o'z kuchini yo'qotadi, deb e'lon qiladi. Milliy sudlar tomonidan Ittifoq huquqini milliy konstitutsiyaviy huquq doirasida cheklashga urinishlar ham ro'yobga chiqmagan.

Yevropa Ittifoqi huquqining ustuvorligi prinsipi Ittifoqqa a'zo bo'lib kirayotgan davlatlar uchun ham majburiydir. Ular a'zo bo'lib kirayotgan vaqtdagi Yevropa Ittifoqi huquqi o'zining barcha elementlari bilan, qabul qilingan sanasidan qat'iy nazar, ular uchun ustuvordir.

Xulosa qilib aytganda, Ittifoq huquqi bir butunlikda (ta'sis shartnomalari, orttirma huquq) o'zining mutlaq vakolatiga kiruvchi sohalarida barcha turdagi milliy huquqiy tizimlar uchun ustuvordir. Sud mazkur prinsip a'zo davlatlarga Ittifoq (Hamjamiyatlar) huquqini samarali amalga oshirish uchun mustaqil choralar ko'rish majburiyatini ham yuklaydi. Bundan kelib chiqadiki, nafaqat joriy normalar Ittifoq huquqiga zid bo'lmasligi, balki kelajakda bunday aktlar qabul qilinishining ham oldi olinishi lozim.

Ikkinchisi, **ichki huquqiy makondagi normalar ustuvorligi** prinsipini, ya'ni Ittifoq institutlari tomonidan qabul qilinayotgan normalar orasidagi ustuvorlikni yoki ustuvor ketma-ketlikni anglatadi. Bu ustuvorlik normalar yaratuvchi huquqiy hujjatlarning o'zidayoq aks etadi. Ta'sis shartnomalari va to'ldiruvchi shartnomalardan keyingi o'rinda keluvchi reglament va direktivalar boshqa ko'rinishdagi hujjatlarga nisbatan ustuvor maqom egallaydi. Qaysi organ tomonidan qabul qilinayotganidan qat'iy nazar, asosiy reglamentlar ijrochi reglamentlardan ustuvordir.

O'z navbatida, bunday ustuvorlik Ittifoqning "orttirma huquqi"dagi bosh qoidalar va ijroi choralarni o'zaro farqlashga asos bo'luvchi normalar iyerarxiyasini hurmat qilish prinsipini keltirib chiqaradi [10].

2) Yevropa Ittifoqi huquqining to'g'ridan-to'g'ri amal qilish prinsipi. To'g'ridan-to'g'ri amalga tatbiq etish prinsipining amal qilish ko'lamini va darajasi Ittifoq huquqining manbalari kategoriyasiga qarab xilma-xil, cheklangan va cheklanmagan, shartlangan va shartsiz bo'lishi mumkin.

Yevropa Ittifoqi huquqining birlamchi manbalariga nisbatan to'g'ridan-to'g'ri amalga tatbiq etish prinsipini qo'llash ta'sis shartnomalarida o'zining aniq ifodasini topmagan. Shuningdek, ta'sis shartnomalaridagi umumiy maqsadlar va vazifalarni o'zida mujassam etgan normalar to'g'ridan-to'g'ri ta'sir kuchiga ega emas va individlarning da'vo qo'zg'ashlariga asos bo'la olmaydi.

Ta'sis shartnomalari va ularga o'zgartirishlar kiritish to'g'risidagi shartnomalarning Umumiy tashqi va xavfsizlik siyosati hamda va Adliya va ichki ishlar sohasiga oid normalariga nisbatan to'g'ridan-to'g'ri amalga tatbiq etish prinsipi qo'llanilmaydi. Chunki bu sohalar Maastrixt va Amsterdam shartnomalari bilan paydo bo'lgan Yevropa Ittifoqi huquqining to'liq "hamjamiyatlashtirilmagan" sohalaridir.

Yevropa Ittifoqi huquqini to'g'ridan-to'g'ri amalga tatbiq etish prinsipining bir qator shartlari ham mavjud: ular aniq, tushunarli va maqsadga to'g'ri yo'naltirilgan bo'lishi lozim. Ularni qo'llash uchun boshqa qo'shimcha aktlar (jumladan, umumiy xarakterdagi deklaratsiya, havola yoki uni qo'llash yuzasidan qo'shimcha choralar ishlab chiqishga qaratilgan qarorlar) va xatti-harakatlar ko'zda tutilgan bo'lmasligi lozim.

Xuddi mana shu shartlar ikkilamchi huquq normalari (reglament, direktiva va qaror)ga ham tegishlidir. Reglament va qaror bu borada hech qanday munozaraga o'rin qoldirmaydi, biroq "gorizontal" ta'sir kuchiga ega bo'lmagan direktivalarning to'g'ridan-to'g'ri amalga tatbiq etilishi borasida yakdil fikrlar mavjud emas.

3) Huquqiy integratsiyalashuv prinsipi. Mazkur prinsip Yevropa Ittifoqi huquqining milliy huquqiy tizimlar tomonidan qabul qilinishi, o'zlashtirilishi va milliy huquqning tarkibiy qismiga aylanishi jarayonini anglatadi. Ayniqsa, yangi a'zo davlatlar tomonidan "orttirilgan huquq" ("droit acquis") deb yuritiladigan mazkur huquq tizimining qabul qilinishi Ittifoqqa a'zolikning eng muhim talablaridan biridir.

Yuqorida eslatilgan ikki prinsip (Yevropa Ittifoqi huquqining ustuvorligi va to'g'ridan-to'g'ri amal qilishi) Yevropa Ittifoqi huquqi normalarini milliy huquqqa singdirish uchun keng imkoniyat yaratadi. Mana shunday holatdagina Yevropa Ittifoqi huquqi a'zo davlatlar hududida yuridik majburiy kuch oladi va amal qiladi.

Firma Molkerei-Zentrale sud ishida huquqiy integratsiyalashuv prinsipiga shunday ta'rif beriladi: "Hamjamiyatlar huquqi normalari hech qanday milliy xarakterdagi choralarsiz milliy huquqiy tartibot ichiga kirib boradi" [11, 211-bet]. Milliy huquqiy tizimga singib ketgach, Hamjamiyatlar huquqi xuddi milliy huquq singari amal qila boshlaydi. A'zo davlatlarning vazifasi ushbu huquqning o'zlashtirilishi uchun zarur huquqiy iqlimni yaratishgina emas, balki uning samarali amal qilishi uchun qulay shart-sharoitlar tug'dirishdan iborat.

Maastrixt shartnomasiga ilova qilingan "Hamjamiyatlar huquqiy aktlarini qo'llashga oid deklaratsiya" Hamjamiyatlar huquqini aniq va to'liq inkorporatsiya qilish integratsiyaning muhim omili ekanligini ta'kidlagan edi [12, 0139-bet].

Yevropa Ittifoqi huquqining milliy huquqqa integratsiyalashuvi bir necha yo'nalishda amalga oshadi. To'g'ridan-to'g'ri ta'sir kuchiga ega bo'lgan reglamentlar avtomatik ravishda milliy huquqdan joy oladi. Direktivalar esa milliy huquq tomonidan qo'shimcha chora-tadbirlar bilan transpozitsiyalanadi. Shuning uchun direktivalarni inkorporatsiya qilish alohida e'tibor talab qiladi.

4) Tenglik prinsipi. Bu prinsip milliy, jinsiy, irqiy, nogironlik, yosh va jinsiy moyillik belgilariga qarab kamsitmaslik prinsipining asosidir. Ya'ni, fuqarolar qonun oldida tengdirlar.

Shuningdek, tenglik prinsipi Ittifoqning reglamentar va ijrochilik faoliyatiga ham taalluqlidir. Tafovutlashning tabiiy omillari asosli bo'lgandagina o'xshash sharoitlarni tafovutlash mumkin: iqtisodiy agentlar orasidagi tenglik, a'zo davlatlarning byudjet sohasidagi tengligi shular jumlasidandir.

2007-yilda qabul qilingan va 2009-yilda kuchga kirgan "Yevropa Ittifoqi to'g'risidagi shartnoma va Yevropa hamjamiyati to'g'risidagi shartnomaga o'zgartirishlar kiritish to'g'risida"gi Lissabon shartnomasi (YeILSh) birinchi marta Ittifoqning demokratik asoslarining uchta asosiy prinsipini belgiladi: demokratik tenglik, vakillik demokratiyasi va to'g'ridan-to'g'ri demokratiya [13, 240-bet]. Demokratik tenglik prinsipiga muvofiq, Ittifoqning barcha institutlari, organlari va ofislari barcha fuqarolar oldida va ularga nisbatan o'z vazifasini tenglik prinsipi asosida amalga oshirishi lozim. Institutlarning fuqaroligi, millati, diniy mansubligi, tili, jinsi yoki boshqa mansublik belgilaridan qat'i nazar, barcha fuqarolarga teng munosabatda bo'lishi talab etiladi (YeILShning 9-moddasi).

Vakillik demokratiyasi prinsipi Yevropa Parlamentiga to'g'ridan-to'g'ri saylovlar orqali amalga oshiriladi. Har qanday qaror fuqarolar bilan bamaslahat qabul qilinishi lozim (YeILShning 10-moddasi).

Lissabon shartnomasi tufayli to'g'ridan-to'g'ri demokratiya endilikda fuqarolarning qonunchilik tashabbusi huquqi asosida ta'minlanadi. Uning tartibi 2011-yil 11-martdagi Kengash qarori asosida belgilab berilgan [14].

Lissabon shartnomasi Ittifoq va a'zo davlatlar o'rtasidagi hamda a'zo davlatlar orasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi bir qator yangi prinsiplarni olib kirdi. Ittifoq barqarorligi va a'zo davlatlarning o'zaro hamkorligi birdamlik tamoyili (Principle of solidarity) bilan yanada mustahkamlandi. Mazkur tamoyilga oid ayrim qoidalar oldingi shartnomalarda ham eslatib o'tilgan bo'lsa-da, Lissabon shartnomasida birinchi marta tamoyil sifatida yaqqol namoyon bo'ldi.

Yevropa Ittifoqi to'g'risidagi Lissabon shartnomasining 3-moddasiga ko'ra, Ittifoq a'zo davlatlar orasidagi birdamlikni rag'batlantirishni maqsad sifatida belgilaydi. 42-moddaning 7-bandiga muvofiq, "Biror a'zo davlat o'z hududida qurolli agressiyaga duchor bo'lsa, boshqa a'zo davlatlar o'z imkoniyatlaridagi barcha vositalarni ishga solgan holda unga yordam va ko'mak ko'rsatishi lozim". Yevropa Ittifoqining amal qilishi to'g'risidagi Lissabon shartnomasining 222-moddasi Ittifoq va a'zo davlatlarning mazkur tamoyilni amalga oshirishdagi mas'uliyatini yanada kengaytirdi: "Biror a'zo davlat terrorchilik hujumiga giriftor bo'lsa yoxud insoniy yoki tabiiy ofat qurboniga aylansa, Ittifoq va uning a'zo davlatlari birdamlik ruhi ostida birgalikda harakat qiladi. Ittifoq o'zining hamda o'z ixtiyoriga topshirilgan a'zo davlatlarning barcha, jumladan, harbiy vositalarini safarbar etadi". Yevropa Ittifoqining amal qilishi to'g'risidagi Lissabon shartnomasining 122-moddasi esa, Polsha, Chexiya, Litva kabi yangi a'zo davlatlarning talabini inobatga olgan holda Kengashga a'zo davlatlarning birdamligi ruhidan kelib chiqib, mahsulotlar tanqisligi, ayniqsa, energetika sohasida taqchillik yuzaga kelgan holatlarda iqtisodiy vaziyatga oid zarur qarorlar qabul qilish huquqini beradi. YeIALSHning

67- va 194-moddalarida ham a'zo davlatlarni birdamlikka chorlovchi qoidalar mavjud. Shu tariqa, Lissabon shartnomasi a'zo davlatlarini birdamlik tamoyilidan kelib chiqadigan majburiyatlarini kuchaytirish bilan Ittifoqning ichki va xalqaro munosabatlardagi nufuzini yanada oshirishga harakat qildi.

Yevropa Ittifoqi huquqi huquqiy tizim sifatida murakkab tuzilmaga ega. Mazkur tizimning barcha murvatlari o'zaro muvofiqlik va uyg'unlikda ishlagandagina uning samaradorligi namoyon bo'ladi. Yevropa Ittifoqi huquqi bugungi kunda ilg'or huquqiy tizim sifatida e'tirof etilsa-da, bir qator muammolardan holi emas va uning istiqboli mazkur muammolarni qanchalik hal etilishiga bog'liq.

Xususan, huquqni qo'llash amaliyoti nuqtai nazaridan muammolarning birinchi guruhi, avvalo Yevropa Ittifoqi huquqining yaxlit huquqiy makon sifatida amal qilishi, umumiy bozor qonunlarining yangi a'zo davlatlar hududida yaxshi ishlamasligi, ijro nazoratining sustligida namoyon bo'ladi. Xususan, Yevropa Ittifoqi to'g'risidagi Lissabon shartnomasining 3, 42-moddaning 7-bandi, Yevropa Ittifoqining amal qilishi to'g'risidagi Lissabon shartnomasining 122, 222-moddasi hamda 67- va 194-moddalarida ko'zda tutilgan Ittifoqqa sodiqlik va birdamlik tamoyiliga to'liq va vijdonan rioya etilmayotganligi Ittifoqning ichki va xalqaro darajadagi nufuziga soya solib kelmoqda.

COVID-19 global pandemiyasi Yevropa Ittifoqining bir qator normalari va tamoyillarining amalda ishlamasligini namoyon etdi. Jumladan, a'zo davlatlarning chegaralarni zudlik bilan yopishi, Ittifoq va boshqa a'zolarning zarariga o'zining zaxiralarini yashirishga bo'lgan urinishi, tibbiy mahsulotlar eksportini bir yoqlama taqiqlashi Lisabon shartnomasida ko'zda tutilgan birdamlik tamoyilini deyarli yo'qqa chiqardi. Natijada birdamlik tamoyilini majburlovchi mexanizmlar bilan yanada kuchaytirish zarurati yanada yaqqol sezildi.

Xulosa qilib aytganda, huquq manbalari nuqtai nazaridan Yevropa Ittifoqi huquqi xalqaro huquq va milliy huquqdan farq qiladi. Jumladan, odat huquqi Yevropa Ittifoqi huquqi tizimida mavjud emas. Xalqaro huquq va milliy huquqning qolgan manbalari Yevropa Ittifoqi huquqida namoyon bo'ladi. Ular orasida huquqning umumiy prinsiplari markaziy o'rinlardan birini egallaydi. Mazkur prinsiplar, bir tomondan, Yevropa Ittifoqi huquqini xalqaro huquq bilan bog'lash uchun xizmat qilsa, ikkinchi tomondan, ular Yevropa Ittifoqi sud amaliyoti bilan chambarchas bog'langan. Boshqacha qilib aytganda, ularning prinsip sifatida e'tirof etilishida Yevropa Ittifoqi sudining ahamiyati kattadir.

Adabiyotlar/Литература/References:

- 1 Dupuy P.-M. Les grands textes de droit international public. 2-édition. Dalloz, Paris, 2000. – R. 297.
- 2 Саидов А. Халқаро ҳуқуқ. Дарслик. – Т.: Адолат, 2001. – Б.87.
- 3 Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union: <http://eur-lex.europa.eu> – JO C 83 of 30.03.2010: Consolidated versions of the Treaty on European Union and the Treaty on the Functioning of the European Union.
- 4 Charter of Fundamental Rights of the European Union. – Official Journal of the European Union. 2012. C 326/391. – P. 391-407.
- 5 CJCE, Arrêt du 5 février 1963, Van Gend en Loos v. Administration fiscale néerlandaise, aff. C-26/62, Rec. 3.
- 6 CJCE, Arrêt du 15 juillet 1964, Costa C/ENEL, 6/64, Rec. – P. 1141.
- 7 Case 56/64, 58/64 Judgment of the Court of 13 July 1966, Etablissement Consten S.a.R.L. & Grunding-Verkaufs-G.m.b.H v. Commission of the EEC, Rec. 429 (1966); Case 11/70, Judgment of the Court of 17 December 1970, Internationale Handelsgesellschaft GmbH v. Einfuhr-und Vorratsstelle für Getreide und Futtermittel, (1970) Rec. 1125.
- 8 Case 43/71, Judgment of the Court of 14 December 1971, Politi SAS/Ministry for Finance of the Italian Republic. Rec. – R. 1039.

- 9 Case 106/77, Judgment of the Court of 9 March 1978, Amministrazione delle Finanze dello Stato v. Simmenthal SpA, (1978) Rec. – R. 629.
- 10 Aff. Sayag, 9/69, Rec. – R. 329 (10 Juillet 1969); Algera, 7/56, Rec. – R. 84 (12 Juillet 1957); Koster, 25/70, Rec. – R. 1161 (17.12.70).
- 11 C-28/67, Judgment of the Court of 3 April 1968, Westfalen/Lippe GmbH v. Hauptzollamt Paderbom, (1968), Rec. 211.
- 12 Declaration on the quality of the drafting of Community legislation: Official Journal C 340 10/11/1997. – P. 0139.
- 13 Nicholas Moussis. Access to the European Union. Law, Economics, Policies. 20th edition. – Cambridge, Intersentia, 2013. – P. 240.
- 14 Regulation 211/2011, OJ L 65 of 11.03.2011, last amended by regulation 268/2012, OJ L 89 of 27.03.2012 //https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A32012R0270.

SCIENCEPROBLEMS.UZ

IJTIMOIIY-GUMANITAR FANLARNING DOLZARB MUAMMOLARI

№ 4 (5) – 2025

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНО- ГУМАНИТАРНЫХ НАУК

ACTUAL PROBLEMS OF HUMANITIES AND SOCIAL SCIENCES

“Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb muammolari” elektron jurnali 2020-yil 6-avgust kuni 1368-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatiga olingan.

Muassis: “SCIENCEPROBLEMS TEAM”
mas'uliyati cheklangan jamiyati

Tahririyat manzili:

100070. Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Kichik Beshyog'och ko'chasi, 70/10-uy. Elektron manzil:

scienceproblems.uz@gmail.com

Bog'lanish uchun telefon:

(99) 602-09-84 (telegram).